

Pitronová, Blanka

K otázce prusko-rakouské spolupráce proti hnutí lidových mas ve Slezsku koncem 18. století

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1961, vol. 10, iss. C8, pp. [333]-341

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101866>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BLANKA PITRONOVÁ (Opava)

K OTÁZCE PRUSKO-RAKOUSKÉ SPOLUPRÁCE PROTI Hnutí LIDOVÝCH MAS VE SLEZSKU KONCEM 18. STOLETÍ

Hnutí lidových mas v Rakousku a Prusku nabývalo koncem 18. století stále větších rozměrů. Pokud měla povstání poddaných jen místní ráz a nehrozilo nebezpečí, že se rozšíří za hranice státu, dívalo se Prusko či Rakousko škodolibě na potíže svého protivníka. Když však povstání nabývala charakteru selských válek ohrožujících feudální zřízení a přesahujících státní hranice a bylo při nich mezi poddanými v Rakousku a Prusku úzké spojení, neváhaly se obě zneprátelené mocnosti spojit k společnému boji proti nim. Rakouské a pruské úřady pak rychle navazovaly styky, aby se vzájemně infomovaly o opatřeních proti bouřícím se poddaným a společně stíhaly povstalce, kteří utíkali přes hranice. V boji proti pokroku se obě reakční velmoci přes všechnu vzájemnou nenávist a nepřátelství vždy shodly.

Po řadě renitencí proti zostrujícímu se feudálnímu útlaku, které byly jen místního charakteru jsouce omezeny na jednotlivé vesnice nebo nanejvýš panství, propuklo počátkem roku 1766 povstání, jež zasáhlo celé Horní Slezsko a rozšířilo se i do rakouského Slezska. Podnět k revolučnímu hnutí dal nešťastný boj oldříšovských poddaných proti vrchnosti v pruském Slezsku. Nerovný boj Oldříšovských byl likvidován teprve tehdy, když se pruské a rakouské úřady dohodly o společném postupu proti nim. Živelný boj poddaného lidu proti zvůli a rostoucímu útisku se v krátké době rozšířil v obou částech rozděleného Slezska.¹ Povstání propuklo téměř současně v okrese rybnickém, ratibořském, tošecko-hlívickém, pštinském a bytomském a na celém Těšínsku. Smělejší a podnikavější povstalci utíkali z pruského Slezska na českou stranu. V rakouském Slezsku si hnutí vynutilo přímý zásah vlády do poddanských záležitostí. Na příkaz Marie Terezie byla zřízena vyšetřovací komise, již vystřídala urbariální komise, která zhotovila nové urbáře, a konečně byl vydán hlavní robotní patent pro Slezsko v červenci 1771. Význam slezských událostí a hlavního robotního patentu pro další vývoj poddanských poměrů pro všechny země české koruny není dosud dostatečně doceněn, ačkoliv tvoří první článek velikého povstání poddaných v Čechách r. 1775.²

První reakcí Bedřicha Velikého na rozsáhlé povstání nevolníků v severovýchodních Čechách r. 1775 byla obava, aby se nerozšířilo do pruského Slezska, kde bylo mezi poddanými stále věrní. Z počátku pomýšlel na spolupráci s Rakouskem a společný boj proti povstalcům. Teprve když si získal důkladnější informace o průběhu povstání, hleděl získat vzbouřené poddané jako kolonisty do Slezska.³ V pruském Slezsku nedosáhli poddaní ničeho, ačkoliv byl v zemi ustavičný neklid již od záboru Slezska. Šlechta rakouského Slezska, která byla velmi znepokojena vládním zásahem do svého poměru k poddaným, poukazovala na Prusko, zdůrazňujíc, že pruský král nenařídil žádnou urbariální úpravu, ačkoliv je o něm známo, že je poddaným na-

kloněn. V Prusku došlo skutečně k pokusu o úpravu poddanských povinností o řadu let později. Teprve roku 1784, když povstání a nepokoje poddaných neustávaly a např. v Kladsku vedlo 76 obcí soudní proces proti svým vrchnostem, dal král příkaz k urbaniální úpravě. Vzorem měl být postup v rakouském Slezsku.⁵ Úpravy, prováděné podle rakouského příkladu, se nesetkaly s úspěchem. Slezská šlechta, těšící se zvláštní přízni pruského krále, se stavěla velmi rezolutně na odpor proti každému zasahování státu do poddanských poměrů. Třídní charakter pruského absolutistického státu vystupoval nezvykle výrazně a hrál v třídních bojích na konci 18. století nemalou roli.⁶

Částečný úspěch rakouskoslezských poddaných, dosažený vydáním hlavního robotního patentu v roce 1771, přispěl k radikalizaci poddaných v Dolním Slezsku a neméně na ně působilo i o 4 léta později velké povstání v Čechách a vydání robotního patentu v roce 1775.⁷ Zatím co v českých zemích nastalo po vydání obou patentů uklidnění, propukala v pruském Slezsku povstání na různých panstvích a nabývala stále širšího rozsahu. Zejména po josefinských reformách se postavení rolnictva v rakouském Slezsku příznivěji odlišilo od situace na pruské straně. Tento nesporný předstih byl Pruskem vyrovnán a překonán teprve po Stein—Hardenbergových reformách v letech 1807—1811.⁸

Stálé napětí a nervozita ve vztazích rakousko-pruských, které jen dočasně ztlumila koalice proti Francii v r. 1792, se projevila i ve Slezsku. Státní úřady byly pověřeny sledováním vývoje na pruské straně, odkud hrozilo také šíření nebezpečných idejí francouzské revoluce. Všimaly si každé politické akce, pohybu vojska, hospodářské situace a hlavně poddanských nepokojů a smýšlení obyvatelstva.⁹

Bezprostřední styk se životem v pruském Slezsku měli především celní úředníci a pohraniční stráž. Ti podávali hlášení o událostech a hnutí v sousední zemi prostřednictvím bankálních inspektorátů v Opavě, Vidnavě a Těšíně bankální administraci v Brně, která byla nejvyšším zemským úřadem pro správu dávek a cel.¹⁰ O událostech na slezských hranicích informoval moravskoslezské gubernium pravidelně také opavský a těšínský krajský hejtman. Důležité postavení Slezska v rakousko-pruských stycích si vyžádalo zřízení policejního ředitelství v Opavě, které zahájilo svou činnost 1. 12. 1785.¹¹ Po organizačních změnách¹² byla prezidiálním dekretem ze dne 27. 5. 1793, tedy bezprostředně po likvidaci bouří tovaryšů ve Vratislavi, zdůrazněna především státně důležitá činnost opavského policejního ředitelství. V té době předsídlil také krajský hejtman z Krnova do Opavy. Opavské policejní ředitelství se stalo v posledním desetiletí 18. století vlastně protipruskou špiónážní centrálou. Jak velkou důležitost kladly ústřední úřady na jeho činnost vysvítá z noty policejního ministra Pergena moravskoslezskému gubernátorovi Ugartovi, v níž ho žádá, aby vyzval policejního ředitele v Opavě Babische k odpovědnějšímu plnění úkolů a podávání pravidelných zpráv o situaci v Prusku.¹³

Poddanské nepokoje trvaly v pruském Slezsku v posledním desetiletí 18. století takřka nepřetržitě. Protifeudální boj slezských poddaných změnil však svůj charakter. Do té doby zůstávali poddaní ve svém zápase osamoceni. Nyní vstupují do boje i pracující masy měst. Zatím co dřívějším rebeliím chyběl širší program, čerpala nyní ozbrojená vystoupení poddaných na vsi i tovaryšů ve městech z ideologie francouzské revoluce. Dříve bojovali poddaní jen o zmírnění feudálních povinností, nyní se stále hlasitěji domáhají jejich úplného zrušení.

Zprávy státních úřadů ve Slezsku, shromážděné u moravskoslezského gubernia,¹⁴ nemohou přirozeně podat přehled poddanských vystoupení už proto, že se zachovaly jen kuse,¹⁵ ale doplňují dosavadní znalosti o třídním boji slezského lidu.¹⁶

V devadesátých letech 18. století se týkaly relace úřadů v rakouském Slezsku především politických a vojenských záležitostí, protože válečné přípravy, které Prusko konalo v bezprostřední blízkosti prusko-rakouské hranice, silně znepokojovaly vídeňský dvůr. O situaci poddaných se v nich dovidáme jen příležitostně. Vedle mnoha útrap, které se zvyšovaly horečným zbrojením, poškozovalo poddané v pruském Slezsku především to, že nesměli vyvážet obilí na trhy do blízkých měst na rakouské straně; odtud se zase nesmělo vyvážet zboží do Pruska. Situace se začala zhoršovat v zimě 1791. Z pruské strany byl vývoz obilí do Rakouska co nejpřísněji zakázán. Ceny obilí v pruském Slezsku pro nedostatek odbytu prudce klesly. Na hranicích byl zřízen vojenský kordon, který obsadil všechny pohraniční vesnice. Byl-li poddaný vezoucí obilí na rakouskou stranu dopaden, zkonfiskovali mu nejen koně a vůz s nákladem, ale musel ještě zaplatit 5 tolarů za každý šefl. Tresty stanovila komise, složená ze dvou důstojníků a dvou civilních osob bez možnosti odvolání. Tyto komise působily v Ratiboři a ve Svídnici, ale při výhodných cenách v rakouském Slezsku za 1 šefl vratislavské míry přes 25 gr. se jim nepodařilo vývoz obilí zamezit. Proto provedly landráty v pohraničních okresech Prudník, Nisa a Hlubčice přesné soupisy všeho obilí u sedláků, zahradníků, chalupníků, v palírnách a ve mlýnech. Do soupisu byly pojaty i zásoby sena a slámy, které byly rovněž vyváženy na trhy do Rakouska. Tato opatření vývoz obilí do rakouského Slezska velmi znesnadnila.

S velkým zaujetím sledovaly rakouské úřady průběh bouří vratislavských tovaryšů, které vypukly 29. 4. 1793.¹⁹ V závěru hlášení o těchto událostech zmínil se opavský krajský hejtman též o tom, že v pruskoslezských horských okresech doutná ještě neklid mezi tkalci, ke kterým se již přidružili také sedláci. Na statečích kláštera Krzeszów se vzbouřili sedláci a vynutili si odvolání důchodního písaře.

Rovněž i povstání Kościuszkovu (v březnu 1794) věnovalo Rakousko velkou pozornost a obávalo se, aby se revoluční hnutí nerozšířilo i do Haliče a do rakouského Slezska.²⁰ V řadě podrobných a dobře informovaných relací o průběhu povstání se úřady v Těšíně a v Opavě několikrát zmiňují také o kontaktech polských povstalců se Slezskem. Již 30. března 1794 oznamoval opavský policejní ředitel, že členem kriminálního soudu v Krakově, před který je postaven každý, kdo nevěnuje pro revoluční účely vše, co může, nebo o kom se zdá, že zakolísal ve statečnosti, je také jistý Klose z pruského Slezska. Policejní ministr udělil dokonce prostřednictvím moravskoslezského gubernia opavskému hejtmanovi 10. května 1794 důtku, že dění v pruském Slezsku v souvislosti s Kościuszkovým povstáním podceňuje a vládu dostatečně neinformuje. V červenci 1794 docházejí pak z Opavy pravidelně zprávy o ohlasu, s nímž je přijímána ve Slezsku činnost a vystoupení polských revolucionářů. Rolnictvo i měšťané slyší prý velmi rádi o každé škodě, kterou jejich král utrpí od Poláků. Pruské úřady proto zakázaly mluvit o pruských vítězstvích i ztrátách v intervenční válce proti polské revoluci a každému, kdo by se o těchto věcech zmínil, hrozil trest 1 roku pevnostní práce.

Na Opavsku a hlavně na Těšínsku byly sympatie pro polské revolucionáře zvláště živé. Těšínský krajský hejtman referoval 29. července 1794 moravskoslezskému gubernátorovi, že projel celý kraj, aby se přesvědčil o smýšlení obyvatelstva a vyzval vrchnosti a jejich úředníky k rozumnému chování, a poddaným přislíbil co největší a neúčinnější ochranu.

Velký výbuch povstání poddaných v pruském Slezsku v letech 1798—1799 přiměl opět rakouské a pruské úřady ke spolupráci při jeho potlačení. V pruském Slezsku dosáhlo vykořisťování poddaných nejvyšší míry a jejich postavení se stalo tra-

gickým.²¹ Sám státní ministr pro pruské Slezsko Hoym doznával, že se již dlouho takového povstání obával. Útisk, v jakém poddaní žili, byl značný a sedlák při nejlepším vůli nemohl snést 6denní robotu.²² Vídeňský dvůr měl vážné důvody, aby se obával rozšíření povstání i do českých zemí. Nedostatek obilí a hlad zhoršoval situaci poddaných. Lid byl přetížen vojenskými povinnostmi a útrapami války, k níž vzrůstal stále větší odpor. Choval se netečně ke zprávám o úspěších rakouských zbraní a vyprávěl si různá prococtví, plná nadějí na lepší časy, kdy nebudou roboty. Zbídačení poddaných bylo tak velké, že jen stěží mohli dostát svým povinnostem vůči státu a vrchnostem, a proto kladli velké naděje v příchod Francouzů, od nichž čekali osvobození od roboty.²³

Policejní ministerstvo ve Vídni úzkostlivě sledovalo situaci ve všech krajích korun-ních zemí, které sousedily s pruským Slezskem. Koncem září 1798 sdělilo moravsko-slezskému gubernátorovi hraběti Ugartovi, že v pruském Slezsku povstalo 90 obcí, které odepřely dávky i poslušnost svým vrchnostem, a vyžádalo si ihned zprávy od policejního ředitele v Opavě.²⁴ Hrabě Ugarte se počátkem října účastnil stavovského sněmu v Opavě a po návratu do Brna sdělil 7. října policejnímu ministrovi Pergenovi informaci získanou opavským kraským hejtmanem od pruského poddaného. Podle ní byl v pruském Slezsku vydán cirkulář pátrající po jistém Mollarovi či Mollardovi, jímž neměl být nikdo jiný než Kościuszko, který se vrátil přes Hamburk z Paříže, měl u sebe spoustu smének a pobuřoval lid k nepokoji. Tuto zprávu měl krajský hejtman potvrzen i od spolehlivého vrchního z Bílé Vody a od purkmistra z Javorníka. Je ovšem nepravděpodobné, že by šlo skutečně o Kósciuzka. Kościuszko dlel od návratu z Ameriky na jaře 1798 ve Francii a usiloval o zlepšení právního postavení polských legiunů v Itálii. Mohl to však být někdo z okruhu Kościuzzkova, jenž v této době navozoval těsné spojení s tajnou společností polských republikánů. V říjnu 1799 vypukla válka Francie s tzv. druhou koalicí, v níž utrpěly polské legiony, bojující po boku francouzského vojska, obrovské ztráty a Kościuszko poznal, že po reakčních změnách ve Francii zvláště po 18. brumairu není žádná naděje na francouzskou pomoc při osvobození Polska. Orientoval proto své plány na osvobození Polska na Sdružení polských republikánů, tajnou společnost, jež se v Polsku rozvíjela, a koncem roku 1799 schválil její stanovy. Výrazem této změny se pak stala Kościuzzkova brožura *Czy Polacy mogą się wybić na niepodległość*, vydaná r. 1800.²⁵ Všechny tyto skutečnosti měly nepochybně silný ohlas zvláště u polského obyvatelstva v pruském Slezsku.

O průběhu povstání kolem Jelení Hory, Zaháně a Kamenné Hory informoval policejního ministra také nejvyšší český purkrabí Štampach, který dal pokyn generálnímu vojenskému komandu, aby ihned poskytlo vojenskou asistenci, požádá-li o to krajský hejtman mladoboleslavský, bydžovský či královéhradecký. Policejní ministr doporučil Štampachovi, aby se neprodleně spojil s pruským státním ministrem pro Slezsko Hoymem, jak se to již velmi dobře osvědčilo v roce 1793 při povstání tkalců. Měli spolu vést přátelskou korespondenci a vzájemně se uvědomovat o opatřeních proti povstalcům, aby se mohlo společně předejít šíření ducha povstání. Moravkoslezský gubernátor upozornil na vážnost situace a všechna tato opatření také krajské hejtmany v Přerově, Olomouci, Opavě a Těšíně a bankální administraci.²⁶ Spojení vzbouřených pruskoslezských poddaných s obyvatelstvem českých zemí znepokojovalo vládu, která činila stále nová opatření proti šíření vzpoury. Královéhradecký a současně i bydžovský krajský hejtman získali již koncem září zprávy, že povstání pruských poddaných vypuklo proto, že požadovali osvobození od roboty, zrušení nevolnictví a snížení akcíů a jiných platů. Poddaní v Zaháni, Jelení Hoře

a Kamenné Hoře přísahali, že jak daně, tak dávky a roboty vrchnostem mají vyšší ve srovnání s poddanými v českých zemích a že chtějí být osvobozeni tak jako oni.²⁷ Na základě této informace nařídil nejvyšší purkrabí Štampach královéhradeckému a bydžovskému krajskému hejtmanovi, aby zdvojnásobili ostražitost a rozumným způsobem zabránili schůzkám a společným poradám českých a pruskoslezských poddaných a aby při nejmenším podezření z nějaké vzájemné dohody mu ihned podali zprávu. Počátkem října zakročilo násilně proti stu vzbouřených vsí v okolí Jelení Hory vojsko, při čemž byl 1 poddaný zabit, 2 těžce raněni, a začalo kruté pronásledování vůdců povstání. Vzhledem k vážnému podezření o účasti českých poddaných na těchto nepokojích a k plánu pruskoslezských poddaných, kteří se odboje účastnili, utéci v houfech do Čech, byla v bydžovském kraji připravena vojenská asistence k okamžitému zákroku. Rovněž královéhradecký a mladoboleslavský krajský hejtman byli vyzváni, aby byli stále ve styku s celními úřady na slezské hranici a v nutných případech měli na jejich výzvu zaslat ihned na hranice vojsko. Nejvyšší purkrabí si také vyžádal zprávy od státního ministra Hoyma z Vratislavi o opatřeních, která byla proti povstalcům provedena, aby se mohlo společně předejít dalšímu rozšíření vzpoury.

Vznik velikého povstání v okolí Jelení Hory osvětlil opavský policejní ředitel ve své relaci z 1. listopadu 1798, kdy už bylo vojenskou mocí potlačeno.²⁸

Ve své relaci uvádí, že na zprávy o údajném zrušení roboty pruským králem povstalo 40 obcí v čele s poddanými kláštera Krzeszów. Proti vzbouřeným vsím bylo posláno dělostřelectvo a dragounský regiment, aby zjednal pořádek, a rovněž královská komise. Relace nás také zpravuje o průběhu povstání na statečích hraběte Schafgotsche. O žních se tu poddaní dohodli, že nebudou robotovat. Protože hrabě Schafgotsch byl v tísní, vyjednával s poddanými, zda by šli pracovat za peníze, aby mohl úrodu sklídit. Poddaní souhlasili pod podmínkou, že jim bude vypláceno 6 krejcarů denní mzdy. Tak dokončil hrabě Schafgotsch žně, ale stěžoval si králi. Rovněž jeho poddaní žádali krále o pomoc. Král skutečně poslal státního ministra Hoyma, aby celou záležitost urovnal. Proti tomu obce protestovaly a znovu žádaly o pomoc. Do vzbouřených vsí byla proto vyslána královská komise. Poddaní se sice uklidnili, ale odmítali robotovat. Hlavní příčina jejich odmítavého postoje spočívala v tom, že od doby, kdy bylo Slezsko zabráno Pruskem, nebylo v poddanských věcech nic změněno a na panstvích, kde vypukla revolta, nebyl od té doby zhotoven žádný urbář a povinnosti vzrůstaly. Rok co rok obdělávalo se více půdy, takže roboty byla nepřiměřená a útlak se stále zvyšoval.²⁹

Poddaní v pruském Slezsku se žádné pomoci od krále nedočkali. Činnost královských komisí, které měly vyšetřit jejich stížnosti, nevedla k ničemu. Komise byly ovládnuty junkery, a ti neměli nejmenšího zájmu zmenšit útlak poddaných. Práci úředníků v urbaniálních komisích charakterisoval dobře sám ministr Hoym: Většina komisařů je vlastně majitelé statků a pracují proto nepochybně raději ve prospěch dominií než poddaných.³⁰ Takový postup vyvolával mezi poddanými velké pobouření. Poddaní projevovali ostatně také odpor proti sestavování nových urbářů, protože se domnívali, že závazky jim pak zůstanou na věčné časy.³¹

Přes zimu došlo sice k uklidnění, ale postavení venkovského obyvatelstva se vůbec nezlepšilo. S nárazem jarních prací r. 1799 propukala povstání znovu a lavinovitě se šířila. Z příkazu policejního ministra doporučil moravskoslezský gubernátor Ugarte 14. června 1799 krajským hejtmanům v Olomouci, Přerově, Těšíně a Opavě zdvojnásobení ostražitosti na slezských hranicích. Ještě dříve než přišla tato výzva do Opavy, odeslal policejní ředitel Babisch obsáhlou zprávu o hrozivé situaci v pruském

Slezsku. Z Babischovy relace vysvítá, že zvláště tvrdě byli utiskováni poddaní v polských oblastech. Těžce na ně doléhaly náklady spojené s válkou, kterou král již tolik let vedl, dále různé akcízy a především přemíra roboty. Nespokojenost stále sílila, avšak vrchnosti nechtěly obětovat ani to nejmenší. Dokonce pomýšlely na to, že budou požadovat náhradu, přiměje-li je vláda k tomu, aby snížily roboty. Jejich hospodářští úředníci dostali proto příkazy, aby vyzvěděli, co rakouský císařský dvůr dal při úpravě robot vrchnostem jako náhradu, nebo co jim za to slevil na platech. Jestliže se však potvrdí zpráva, která se rychle šíří, že totiž Kościuszkovo připravuje v jižních Prusích povstání, mohl by se stát neklid v krajině kolem Labe velmi povážlivý. Proti tamním rebelům byli sice již posláni husaři, ale povstalci jejich útok odrazili a hrabě Wlczek stěží vyvázl životem ze svého statku Łabędy. Proti povstalcům bylo posláno dělostřelectvo a jízda a sedláci byli poraženi. Přesto však prohlašovali, že se rozhodli, ať to stojí co stojí, že se osvobodí od tíživého břemene robot, a že toho dosáhnou násilím, protože nemají naději na slíbenou pomoc a jiného prostředku pomoci neznají.³²

Také na Těšínsku vzrůstaly obavy, že se sem přelije vlna revolty. V blízkosti 5 mil od státní hranice se vzbouřilo asi 40 obcí na zmíněném panství Łabędy, Niedobczyce, Stará Hlívce a na panství pilchowickém. Bylo proti nim posláno vojsko a v boji byli zabiti 2 muži a raněn 1 důstojník. Z pilchowického statku hraběte Wengerského se povstání rozšířilo na dalších 60 vesnic na pštinském panství hraběte z Anhaltu-Köthen. Příčinou lidových povstání byla nesnesitelná roboty. Když obyvatelstvo marně prosilo o úlevu a nezískalo nikde žádnou pomoc, vypovědělo vrchnostem stará práva. Poděšené vrchnosti si vyžádaly asistenci vojska z pevnosti Kozlí, která jim ihned přispěchala k ochraně. Obyvatelstvo 60 obcí opustilo své domovy a se zbraní v ruce napadlo vojsko proti nim poslané. Hned při prvním boji padli 3 mrtví a 11 raněných. Vzbouřenci se zmocnili 2 děl a zničili kolem ležící lesy, v nichž se ukrývala královská vojska. Se vzdorem čekali pak na svou úplnou zkázu.

Přes ostražitost pohraničních úřadů utíkali vzbouřenci z pruského Slezska na rakouskou stranu a hledali tam útočiště před krutými tresty. Přechody jednotlivců ostatně rakouské úřady mlčky tolerovaly.³³ Měly jen starosti, aby se do českých zemí nepřelila vlna masového revolučního povstání. Neopomněly také při každé příležitosti zdůraznit, že k úpravě robot, které byly hlavní příčinou povstání v pruském Slezsku, došlo v monarchii již před mnoha lety, že postavení rakouskoslezských poddaných je ve srovnání s pruskými daleko výhodnější, a že poddaní v Prusku oprávněně usilují o snížení robot.

Úřední relace o slezských událostech v posledním desetiletí 18. století doplňují v lecčems dosavadní znalosti. Ukazují především na stálé spojení mezi slezskými poddanými a obyvatelstvem v přilehlých oblastech českých zemí, na vliv tereziánských a josefínských reforem na radikalizaci pruskoslezských poddaných, a na mocné působení francouzské revoluční ideologie. V úředních hlášeních rakouskoslezských úřadů se také potvrzuje názor současné polské historiografie, že na události ve Slezsku mělo daleko větší vliv Kościuszkovo povstání než ústava z 3. května, jak tvrdila buržoasní historiografie vycházející z práce Ziekurschovy.³⁴ Všechny tyto třídní boje poddaného lidu ve Slezsku, které propukaly v druhé polovině 18. století na pruské či rakouské straně rozděleného Slezska, třeba přičíst k tradicím společného boje českého, polského a německého lidu proti feudálnímu vykořisťování.

Poznámky

¹ Bohumír Indra, Povstání nevolníků v Oldřišově u Opavy r. 1765. Příspěvek k velkému hnutí nevolníků ve Slezsku r. 1766. Slezský sborník 1955, str. 339—352. Marian Tyrowicz, Udział Śląska w ruchu rewolucyjnym 1846—1849, Warszawa 1949, str. 15. Na archivním materiálu zničeném za druhé světové války ve státním archivu v Opavě je založena zastaralá studie Josefa Pospíšila Selské nepokoje ve Slezsku v l. 1766—1771, VMO XV, str. 78 n; J. Pospíšil, Jak si slezští sedláci vybojovali robotní patent. Obrázky z minulých let, řada II, Olomouc 1907; Josef Orlik, Odpór poddaných ve Stěbořicích 1770—1771, Radostná země IV. 1954, str. 47—52; Blanka Pitronová, Statek Orlová a Lazy v 2. polovině 18. století. Příspěvek k činnosti královské dvorské vyšetřovací komise se Slezsku. Slezský sborník 1957, str. 88—105.

² Nevšimá si jich bohužel ani Přehled československých dějin, díl I. do roku 1848, Praha 1958.

³ Recenze J. Gierowského o pracích V. Husy K dějinám nevolnického povstání roku 1775 a O. Janáčka Povstání nevolníků v českých zemích roku 1775, Sobótka roč. X. Wrocław 1955.

⁴ Karl Grünberg, Die Bauernbefreiung und die Auflösung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Böhmen, Mähren und Schlesien, Leipzig 1894, str. 173.

⁵ Johannes Ziekursch, Hundert Jahre schlesischer Agrargeschichte, Breslau 1927, str. 208.

⁶ Wacław Długoborski, Walki klasowe na Śląsku w latach 1793—1799. Szkice z dziejów Śląska. Warszawa 1953, str. 333—334.

⁷ Stanisław Michalkiewicz ve své studii Kilka epizodów z walk chłopskich na Śląsku w XVII—XVIII w. ve sborníku Szkice z dziejów Śląska, Warszawa 1953, str. 322 zmiňuje se o těchto možnostech takto, neznaje události a reformy v rakouském Slezsku v letech 1766—1771: „Mozliwe, że na postawę chłopów wpłynęły take reformy Raabego w Austrii i związane z tym rozruchy agrarne“.

⁸ Josef Polišenský—Václav Žáček, Základní problémy slezských dějin v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu. K otázkám dějin Slezska, Ostrava 1956, str. 38.

⁹ O rakousko-pruském poměru píše zejména A. Ernstberger, Oesterreich und Preussen von Basel bis Campoformio 1795—1797, I, Praha 1932.

¹⁰ Relace dozorcích celních úředníků zůstávaly u bankální administrace nevyužity. Proto si moravskoslezské gubernium vyžádalo svolení dvorské kanceláře ve Vídni a dalo 20. 4. 1790 příkaz, aby zprávy se zajímavým obsahem byly nejdříve a přednostně dávány velcímu generálovi nebo gubernátorovi země, protože ti nejlépe vědí, jak zužitkovat takové nové poznatky. Zprávy o válečných přípravách proti Rakousku byly zaslány přímo policejnímu ministru Pergenovi, který o nich informoval císaře a moravskoslezskému guberniu zaslal jen potvrzení o jejich přijetí. Státní archiv Brno, Moravskoslezské místodržitelství, prezidiální spisy I, fasc. 45. Dále jen SAB PM.

¹¹ Výnos zemského gubernátora o zřízení policejního ředitelství v Opavě z 20. 10. 1785 č. 24 121, SAB PM kart. 79 č. j. 876/45. Policejní ředitelství mělo při svém zřízení tento personální stav: ředitel, 1 vrchní komisař (k němuž později přibyl 1 komisař) a 1 policejní pisar.

¹² Podle prezidiálního dekretu z 30. 11. 1786 byla s účinností od 1. 1. 1787 podřízena agenda městské bezpečnosti opavskému magistrátu a policejní ředitel vykonával jen dohled. Původní činnost opavského policejního ředitelství byla obnovena nařízením zemského gubernátora z 16. 11. 1789 a současně byla stanoveno přesná hranice mezi agendou policejního ředitelství a magistrátu.

¹³ Policejní ministr Pergen mluví zcela jasně: „...Die wesentliche Bestimmung des Polizey-direktors (in Troppau — B. P.) daselbst besteht darin, dass er mit einer ununterbrochenen und ungetheilten Aufmerksamkeit den Gang von der Staatsverwaltung der angränzenden Macht beobachte, jeden bedeutenden Schritt derselben sogleich und umständlich in Erfahrung zu bringen, und sofort gehörigen Ortes unterzüglich zu melden befiessen sey, und zu dem Ende die zweckdienlichen geheimen Intelligenten unterhalte, und überhaupt sich jener Hilfsmittel bediene, welche Klugheit und Diensterfahrung hierbey an die Hand geben können.“ Hr. Pergen moravskoslezskému gubernátorovi 3. 3. 1800. SAB PM fasc. 45.

¹⁴ Všechno tento archivní materiál je uložen ve státním archivu v Brně ve fondu Moravskoslezské místodržitelství, prezidiální registratura.

¹⁵ Nejohravnější jsou zprávy opavského a těšínského krajského hejtmana. Hlášení celních úřadů, pokud byla zaslána bankální administraci do Brna, se nedochovala. Spisovna bankální administrace stejně jako ostatních finančních úřadů z feudálního období byla zničena (Průvodce po státním archivu v Brně, Brno 1954, str. 307). Rovněž nejdůležitější zprávy o válečných přípravách Pruska proti Rakousku, které byly zaslány v originále policejnímu ministru do Vídně, bude třeba hledat ve vídeňských archívech.

¹⁶ Hnutí poddaného lidu v pruském Slezsku věnoval mnoho pozornosti buržoasní historik Johannes Ziekursch, v zde již citované práci Hundert Jahre schlesischer Agrargeschichte. I když je v mnohém zastaralá, zůstává její velkou předností, že je široce založena na archívním materiálu. V současné době je v polské literatuře věnováno této otázce několik zásadních prací: citované studie Wacława Długoborskiego Walki klasowe na Śląsku w latach 1793—1799, a Stanisława Michalkiewicze Kilka epizodów z walk chłopskich na Śląsku w XVII—XVIII w., obě ve sborníku Szkice z dziejów Śląska redigované Ewou Maleczyńską, Warszawa 1953; Oswald Stefan Popiołek, Bunt chłopskie na Górnym Śląsku do roku 1811, Warszawa 1955. Z českých historiků věnovali pozornost: třídním bojům na Slezsku: Bedřich Šindelář, K otázce dělnického hnutí v pruském a rakouském Slezsku v letech 1793—1846, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university 1956 řada C 3, a J. Navrátil, Stávka tovaryšů v Bilsku r. 1811, Slezský sborník 1955 str. 272—278.

¹⁷ SAB PM fasc. 32 č. j. 340/93, viz citovaný článek B. Šindeláře.

¹⁸ SAB PM fasc. 45, Zástupce policejního ministra von Saurau moravskoslezskému gubernátorovi hraběti Ugartovi l. 5. 1794.

¹⁹ W. Długoborski, o. c. str. 357.

²⁰ J. Ziekursch, o. c. str. 248.

²¹ Květa Mejdřícká, Čechy a francouzská revoluce, Praha 1959 str. 165—201.

²² SAB, PM č. j. 1025/99.

²³ Jan Wasicki, Ziemie polskie pod zaborem pruskim. Prusy południowe 1793—1806. Wrocław 1957, str. 324, Tadeusz Rawski, Vojevúdcovské umění Tadeaše Kościuszka, Praha 1956, str. 173—175.

²⁴ Policejní ministr mor. sl. gubernátorovi 30. 10. 1798, tamtéž.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Pol. ředitel Babisch mor. sl. gubernátorovi, Opava l. 11. 1798. tamtéž.

²⁷ Zpráva vrchního v Bílé Vodě z 8. 11. 1798 krajskému hejtmanovi v Opavě, tamtéž.

²⁸ J. Ziekursch, o. c. str. 213.

²⁹ St. Michalkiewicz, o. c. str. 322.

³⁰ SAB PM č. j. 1025/99.

³¹ Vrchní z Dolních Marklovic těšínskému krajskému hejtmanovi 13. 6. 1799, tamtéž.

³² Zpráva celního úřadu v Déhylově z 22. 6. 1799 bankální administraci v Brně, tamtéž.

³³ Tak např. pruské úřady hledaly v červenci 1799 kaplana Blažička, který měl účast na povstání na Hlivicku, a rozeslaly cirkuláře o pátrání po něm do okolí měst Žárý, Rybník, Vladislav, Těšín, Frýštát a Opava. Rakouské úřady neprojevíly žádnou aktivitu ani zájem.

³⁴ St. Michalkiewicz, Powstanie chłopskie na Śląsku w XVII—XVIII w., Konferencja Śląska Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1954, t. I, str. 166—169.

Резюме

К ВОПРОСУ ПРУССКО-АВСТРИЙСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В СИЛЕЗИИ ПРОТИВ ДВИЖЕНИЯ НАРОДНЫХ МАСС

Силезские войны и потеря промышленной Силезии вызвали многолетнюю вражду между Австрией и Пруссией. Оба феодальных государства сблизились временно только раздел Польши и борьба против революционной Франции. В конце 18 в. усиливается движение народных масс. Крестьяне Австрийской Силезии и Прусской Силезии были недовольны условиями своей жизни. Обе великие державы соединились, несмотря на свою вражду, для совместной борьбы против этого движения, когда восстание крепостных приобрело характер крестьянских войн, угрожало феодальному строю и стало распространяться вне государственной границы. Крупное восстание в 1766 г. захватило всю Верхнюю Силезию и расширилось также на территории Австрийской Силезии. В Австрийской Силезии правительство решительно изменяло условия крепостных. Положение крепостных в Австрийской Силезии, в сравнении с положением крепостных на прусской стороне, улучшилось после издания Указа о барщине для Силезии в июле 1771 г. Эти факты подымали крепостных Прусской Силезии к продолжению борьбы. Государственные органы в Силезии следили тщательно за положением в Пруссии. Тогда была тоже в Опаве, в центре противопрусского шпионажа, создана дирекция полиции. Австрийские учреждения уделяли много внимания восстаниям ремесленников

в Вроцлаве в 1793 г. и восстанию Кошиушко. Опасения вызвали восстания крепостных в Прусской Силезии в 1798—1799 гг. Австрийские войска были на границах подготовлены выступить против восставших, которые бы хотели перейти австрийскосилезскую границу. Но между крепостными Австрийской Силезии и Прусской Силезии существовала постоянная связь, так как встречи крепостных допускались. Классовую борьбу крепостных в обеих частях разделенной Силезии в конце 18 в. можно отнести к традиционной совместной борьбе чешского, польского и немецкого народа против несправедливости и угнетения.

Zusammenfassung

ZUR FRAGE DER PREUSSISCH-ÖSTERREICHISCHEN ZUSAMMENARBEIT IN SCHLESIEN GEGEN DIE VOLKSBEWEGUNG AM ENDE DES 18. JH.

Die Schlesischen Kriege und der dauernde Verlust der Industriegebiete Schlesiens riefen langjährige Feindschaft zwischen Österreich und Preussen hervor. Beide Feudalstaaten näherten sich nur zeitweilig bei der Teilung Polens und im Kampfe gegen das revolutionäre Frankreich. Gegen Ende des 18. Jh. nahm die Bewegung der Volksmassen zu. Tiefe Unzufriedenheit der Untertanen war auf österreichischer wie auf preussischer Seite. Beide verfeindeten Mächte vereinigten sich erst dann zu einem gemeinsamen Kampfe gegen diese Bewegung, als der Aufstand der Untertanen den Charakter der Bauernkriege annahm, die feudale Verwaltung bedrohte und sich über die Staatsgrenzen ausdehnte. Der grosse Aufstand des Jahres 1766 ergriff ganz Ober-Schlesien und weitete sich auch nach Österreichisch-Schlesien aus. In Österreichisch-Schlesien griff die Regierung resolut in die Untertanenverhältnisse ein. Durch die Herausgabe des Haupt-Robot-Patentes für Schlesien im Juli 1771 und durch eine Reihe Abänderung war die Situation der Untertanen in Österreichisch-Schlesien günstiger für ihre weitere Entwicklung als auf der preussischen Seite. Durch diese Tatsachen wurden die Untertanen in Preussisch-Schlesien zu weiterem Kampfe aufgestachelt. Sorgsam verfolgten die Staatsämter in Schlesien die Situation in Preussen und damals wurde in Troppau, der Zentrale der gegenpreussischen Spionage, die Polizeidirektion errichtet. Die österreichischen Ämter widmeten dem Gesellenaufstande in Breslau im Jahre 1793 und dem Aufstande des Kościuszko sowie dem Ausmasse derselben, grosse Aufmerksamkeit. Grosse Befürchtungen erregte die Bauernbewegung in Preussisch-Schlesien in den Jahren 1798—1799. Das österreichische Heer stand einsatzbereit an den Grenzen, um dem Übergange der Aufständischen nach Österreichisch-Schlesien entgegenzutreten. Nichtsdestoweniger duldete man das Überlaufen und zwischen den Untertanen beider Seiten war ständige Verbindung. Die Klassenkämpfe des 18. Jh. der Untertanen auf beiden Seiten Schlesiens können wir den Traditionen des gemeinsamen Kampfes der tschechischen, polnischen und deutschen Bevölkerung gegen Ausbeutung und Rechtlosigkeit zuschreiben.